

MULTIVARIANTNO RAZISKOVANJE KOT OSNOVA ZA POSTAVITEV HIPOTEZE O STRUKTURNEM MODELU SAMOPODOBE: II. DEL

Darja Kobal – Palčič, Janek Musek

KLJUČNE BESEDE: multivariantno raziskovanje, samopodoba, samospoštovanje, osebnostni slogi, hipotetični model samopodobe

KEYWORDS: multivariate research, self-concept, self-esteem, personality stiles, hypothetical model of self-concept

ABSTRACT

This text is a second part of article presented in Horizons of Psychology (1995; 4 (3)). It deals with the interpretation of the results of factor analysis explained before. It underlines only seven factors which imply different parts of self-concept. Finally, a hypothetical model of self-concept is presented. It is structured and multidimensional, but not hierarchical designed. The main areas of the model are: positive self-concept, academic self-concept, moral

self-concept, social self-concept, family self-concept and self-concept of creativity and problem solving.

POVZETEK

Besedilo je nadaljevanje članka, ki je bil objavljen v Psiholoških obzorjih (1995; 3 (3)). Nanaša se na interpretacijo rezultatov faktorjske analize, ki so že bili opisani. Osredotoča se le na sedem faktorjev, ki vsebujejo različne dele samopodobe. V sklepnem delu je predstavljen hipotetični model samopodobe, ke strukturiran, multidimenzionalen, ne pa tudi hierarhično urejen. Njegova glavna področja so: pozitivna, akademska, moralna, socialna, družinska samopodoba in samopodoba, ki se nanaša na ustvarjalnost in reševanje problemov.

V prvem delu članka (Kobal-Palčič, 1995b) smo razložili 11 faktorjev, ki jih je iz vzorca 169 srednješolcev izločila faktorjska analiza, v tem tekstu pa jih skušamo ovrednotiti. Pri tem je potrebno poudariti, da se interpretacija 11 faktorjev ne dotika analize uporabljenega instrumentarija, zato ne zajema problemov ustreznosti ali neustreznosti uporabljene metodologije, temveč se omejuje predvsem na problematiko povezovanja posameznih področij samopodobe in samospoštovanja z notranjimi samoocenami osebnostnih slogov preizkušancev, s testno anksioznostjo, ki jo doživljajo ob soočanju s situacijami preverjanja njihovega znanja, s spolom, starostjo, učno uspešnostjo in z izobrazbo njihovih staršev. Interpretacija je omejena le na prvih pet faktorjev, ki pojasnjujejo nad 50 odstotkov variance. Ostalih 6 faktorjev pojasni le še okrog 20 odstotkov faktorjev.

Zdi se, da je prvemu faktorju - faktorju pozitivne samopodobe - mogoče v mnogočem pripisati vrednostni ali čustveni primat (tabela 2). Z njim so namreč visoko nasičene kar štiri spremenljivke - področja samopodobe - ki se od drugih razlikujejo po čustveni razsežnosti. Na prvem mestu je tista, ki se nanaša na pozitivno stališče posameznika o sebi, na njegovo zadovoljstvo s samim seboj, na odobravanje samega sebe itd., z eno besedo - na samospoštovanje. Njegov korelat - splošna samopodoba, ki jo meri vprašalnik SDQ III, je takoj na drugem mestu. To tudi ne preseneča, saj so avtorji

vprašalnika SDQ III (Marsh, O'Neill, 1984) oblikovali področje splošne samopodobe predvsem s pomočjo Rosenbergove lestvice samospoštovanja, ki smo jo v tej raziskavi uporabili za merjenje samospoštovanja slovenskih in francoskih preizkušancev. Področji samopodobe, ki ju Marsh in O'Neill (1984) imenujeta emocionalna stabilnost in varnost (SDQ 12), Offer (1969) pa razpoloženje (OSIQ 2), že po svojih imenih napotujeta na sklep, da zajemata pretežno čustveni vidik samopodobe.

Pri tem je verjetno, da so tisti preizkušanci, ki se cenijo, spoštujejo in dojemajo ravno toliko sposobne kot drugi ljudje in ki so v splošnem zadovoljni sami s seboj (samospoštovanje, splošna samopodoba SDQ 13), tudi bolj optimistični, srečni, mirni sproščeni, zadovoljni s svojim življenjem (SDQ 12, OSIQ 2) in čustveno bolj stabilni (čustveni slog na OBOP). Tako je videti, da gre - če uporabimo terminologijo Offerja in njegovih sodelavcev (Offer, Ostrov, Howard, Atkinson, 1988) - za duševno zdrave mladostnike (OSIQ 10), ki se znajo obvladovati (OSIQ 1).

Pri tem je zanimivo, da je s tem faktorjem nasičena tudi telesna samopodoba: visoko je nasičena tista spremenljivka, ki jo Offer uvršča v področje psihološkega sebstva (telesna samopodoba OSIQ 3), srednje pa tista, ki jo Marsh in O'Neill imenujeta zunanji videz (SDQ 6). Vse kaže, da je telesna samopodoba tisto področje samopodobe, ki jo posameznik oblikuje skladno s čustvi, ki jih vzpostavlja do samega sebe.

Videti je, da se vrednostne sodbe, ki jih opredeljuje prvi faktor, nanašajo na vsebinsko različna področja samopodobe. Razdelili bi jih lahko na: splošno samospoštovanje (samospoštovanje, splošna samopodoba SDQ 13), emocionalno samopodobo (OSIQ 2, SDQ 12), telesno samopodobo (OSIQ 3, SDQ 6) in prilagoditveno samopodobo (OSIQ 10), ki je odraz duševnega zdravja. Peto področje, ki je le srednje nasičeno s faktorjem pozitivne samopodobe, pa je moč označiti kot socialno samopodobo.

Pričujoča razdelitev zavrača hipotezo o enodimenzionalnem modelu samospoštovanja (Rosenberg, 1965, po Safont, 1992) in napotuje na novejšo domnevo, da so vrednostne samoocene strukturirane, večrazsežnostne in hierarhične (po Gbati 1988). Pri tem se deloma sklada s hipotezo o strukturi samospoštovanja, ki ga preverja francoski *Vprašalnik samospoštovanja* (fr. *Le questionnaire sur l'estime de soi*, 1984, po Gbati, 1988). Vprašalnik zajema 5 vidikov samospoštovanja: splošno samospoštovanje, socialno, akademsko, družinsko in lažno samospoštovanje. Akademске in družinske vidike

samopodobe bo besedilo obravnavalo na naslednjih straneh, saj se v naši raziskavi strukturirajo na nekoliko drugačen način. Lažno samospoštovanje pa se deloma ujema s prilagoditveno samopodobo, ki v pričujoči raziskavi odraža duševno zdravje mladostnikov.

Podobnosti je moč zaslediti tudi s Koudouvim modelom (1991), ki ga avtor preverja z *Lestvico samospoštovanja za otroke in mladostnike* (fr. *Echelle d'estime de soi (enfants et adolescents)*). Z njo meri: splošno samospoštovanje, socialno in emocionalno samospoštovanje. Omenili smo, da raziskava preučuje področja samopodobe tudi s pomočjo Marsh in O'Neillovega (1984) vprašalnika SDQ III, ki temelji na Shavelsonovem in Bolusovem (1982) modelu samopodobe in se močno sklada s Shavelsonovim, Hubnerjevim in Stantonovim (1976, po Lamovec, 1994) večrazsežnostnim modelom samospoštovanja. Torej ni naključje, da se pojavljajo podobni izsledki tudi v pričujoči študiji: tako kot razlikujejo avtorji med splošnim, telesnim, emocionalnim in socialnim samospoštovanjem, sklepam, da pričujoča faktorska analiza ekstrahira faktor, s katerim so najvišje nasičene prav spremenljivke, ki se nanašajo na splošno, emocionalno, telesno in socialno samospoštovanje.

Naši rezultati se skladajo z Gergenovo (1986, po Nastran-Ule, 1994) domnevo, po kateri sestavljajo strukturo samopodobe zlasti njeni pozitivni vidiki, ki so vedno čustveno posredovani. Tudi samopodoba, kakor se nam kaže v dani raziskavi, je sestavljena v glavnem iz njenih pozitivnih vidikov, saj je tudi stopnja samospoštovanja visoka.

Glede na omenjene in mnoge druge študije, ki preučujejo sorodne pojave, zlasti samopodobo in samospoštovanje, bi v naši raziskavi pričakovali, da bo s prvim faktorjem nasičena tudi akademska samopodoba. Vendar ni tako. Lamovčeva (1994) poudarja, da je samospoštovanje sestavni del samopodobe in se kot tako nanaša le na vrednostne sodbe o sebi. Samopodobo pa "... lahko sestavljajo tudi čisti opisi, ki so vrednostno nevtralni." (Lamovec, 1994, 65). To pomeni, da tudi akademska samopodoba ni povsem isto kot akademsko samospoštovanje. Zato akademska samopodoba ni nasičena s faktorjem pozitivne samopodobe. Če pa bi ta raziskava uporabila vprašalnik, ki zajema prav akademski vidik samospoštovanja, domnevam, da bi bil ta vidik samospoštovanja visoko nasičen s faktorjem pozitivne samopodobe. Nasičenosti akademske samopodobe in samopodobe, ki se nanaša na verbalne sposobnosti preizkušancev, s faktorjem pozitivne samopodobe sta nizki (0.1952 in 0.1650). Še nižje pa je z njim nasičena samopodoba, ki zajema

matematične sposobnosti. Nasprotno pa iz tabele faktorске analize (tabela 2) sklepamo, da so z drugim in četrtim faktorjem nasičena prav ta področja samopodobe.

Drugi faktor, ki smo ga imenovali faktor matematičnih sposobnosti, napotuje na domnevo, da obstaja visoka povezanost med samopodobo, ki se nanaša na matematične sposobnosti, ocenami iz matematike (v preteklem šolskem letu in zadnjo skupno oceno) in splošnim učnim uspehom. Negativne korelacije pa se pojavijo pri samopodobi, ki se nanaša na verbalne sposobnosti. Nasičenosti učnega uspeha iz maternega jezika so nizke, a pozitivne. Zdi se, da se uspeh iz slovenščine ne povezuje s samopodobo matematičnih sposobnosti, kar pomeni, da nekdo kljub slabim ocenam iz slovenskega jezika ohrani visoko samopodobo na področju matematičnih sposobnosti. Verjetno pa je, da mora imeti ustrezno visoke ocene iz matematike (tabela 2.1). Uspeh v matematiki pomembno korelira s samopodobo na področju matematičnih sposobnosti ($r=0.48$ in $r=0.59$), pomembno negativno pa se povezuje s samopodobo na področju verbalnega izražanja ($r=-0.26$ in $r=-0.24$). Samopodoba na področju matematičnih sposobnosti (SDQ1) rahlo pomembno negativno korelira s samopodobo na področju verbalnega izražanja (SDQ 2) ($r=-0.29$), čeprav uspeh iz matematike pozitivno korelira z uspehom iz slovenskega jezika ($r=0.36$) (Kobal-Palčič, 1995a).

Ti rezultati se deloma ujemajo z rezultati Marsheve in O'Neillove (1984) raziskave, v kateri sta avtorja ugotovila, da uspeh v matematiki pomembno korelira s samopodobo na področju matematičnih sposobnosti (SDQ 1), nižje pa z drugima dvema samopodobama, ki se nanašata na področje akademske uspešnosti, ki sta jih izmerila z vprašalnikom SDQ III. Samopodoba na področju matematičnih sposobnosti (SDQ 1) ne korelira s samopodobo na področju verbalnega izražanja (SDQ 2), čeprav uspeh v matematiki pomembno korelira z uspehom pri predmetu materni jezik.

Kako pa je z vrednostnimi ocenami samega sebe in matematičnim vidikom samopodobe? Rezultati kažejo (tabela 2), da so nasičenja splošnega samospoštovanja (SS, SDQ 13), razpoloženja (OSIQ 2) in emocionalne stabilnosti in varnosti (SDQ 12) s faktorjem matematičnih sposobnosti nizka oz. negativna. Videti je, da samospoštovanje ni povezano s samopodobo učenca na področju matematičnih sposobnosti. Od tod bi pričakovali, da stopnja samospoštovanja ne vpliva na matematični del samopodobe in da nizka samopodoba na področju matematičnih sposobnosti ne izzove nujno nizkega splošnega samospoštovanja. Tako tudi nizka učna uspešnost pri

matematičnih predmetih ne vodi nujno v splošno znižanje ravni samospoštovanja. Nasprotno pa se iz nasičenosti z drugim faktorjem lahko sklepa, da se nizka učna uspešnost pri predmetih iz matematike močno povezuje z znižano samopodobo na področju matematičnih sposobnosti. Seveda se je pri tem potrebno vprašati, ali je nizka ocena tista, ki sproži nižjo samooceno glede matematičnih sposobnosti, ali pa učenec že vstopi v šolo s podobo o sebi kot o človeku, ki nima matematičnih sposobnosti. Slednje se zdi malo verjetno, saj se akademska samopodoba "zares" oblikuje šele v šoli, čeprav je res, da se zasnove za takšno ali drugačno oblikovanje različnih področij samopodobe - tudi akademske - pričnejo oblikovati že v zgodnjem otroštvu.

Zdi se, da tudi socialni vidiki samopodobe nimajo veliko skupnega s samopodobo, ki se nanaša na matematične sposobnosti, še manj pa s samimi matematičnimi sposobnostmi. Nasičenja socialnih vidikov samopodobe s faktorjem matematičnih sposobnosti so namreč nizka oz. negativna. Tako se zdi, da nekdo, ki se čuti osamljenega, ki težje vzpostavlja odnose z vrstniki, ki ima manj prijateljev kot njegovi vrstniki, nima nujno težav z učnim uspehom pri matematičnih predmetih, tudi njegova matematična samopodoba je lahko prav visoka.

Rezultati napotujejo na naslednji sklep, da namreč duševno zdravje ni povezano s samopodobo na področju matematičnih sposobnosti. Nasičenost spremenljivke, ki odraža duševno zdravje (OSIQ 10), s faktorjem matematičnih sposobnosti je negativna. Zdi se, da nekdo, ki kaže določene znake duševnih težav, ki se deloma odražajo tudi v nizkem splošnem samospoštovanju, na področju matematike pa dosega dobre rezultate, kljub vsemu ohrani trdno in visoko matematično samopodobo.

Videti je, da je samopodoba, ki se nanaša na matematične sposobnosti, povsem specifično področje samopodobe, saj se povezuje le z majhnim številom spremenljivk, ki jih zajema ta raziskava. Lahko bi celo rekli, da se samopodoba na področju matematičnih sposobnosti in samopodoba na področju verbalnih sposobnosti močno povezujeta le z akademsko samopodobo in učno uspešnostjo na specifičnih področjih - samopodoba matematičnih sposobnosti z učnim uspehom v matematiki, samopodoba verbalnih sposobnosti pa z učnim uspehom v slovenščini.

Deloma potrjuje to hipotezo tudi Marsheva (1990, po Monteil, 1993) študija. Avtorjev raziskovalni namen je bil sicer drugačen. Zanimalo ga je predvsem,

ali šolsko okolje vpliva na učenčevo samopodobo. Ugotovil je, da učenec, čigar sošolci so visoko učno uspešni na področju matematičnih predmetov, sam pa za njimi zaostaja, oblikuje nižjo samopodobo na področju matematičnih sposobnosti. Njegova samopodoba na področju verbalnih sposobnosti pa ostaja nespremenjena. Naša raziskava sicer ne ugotavlja, ali visoka učna uspešnost preizkušancev v matematiki vpliva na matematično samopodobo nižje uspešnega učenca, ampak napotuje na sklep, da obstaja povezanost med učno uspešnostjo preizkušancev v matematiki in njihovo samopodobo na področju matematičnih sposobnosti. Pričujoči rezultati se skladajo z Marshevimi tudi v tem, da ostaja samopodoba na področju verbalnih sposobnosti ob visoki ali nizki matematični uspešnosti preizkušancev in njihovi samopodobi na področju matematičnih sposobnosti nespremenjena. Morebitno spremembo v samopodobi verbalnih sposobnosti gre tako pripisati drugim - posrednim vplivom.

Četrty faktor, ki ga imenujemo faktor verbalnih sposobnosti, je - kot že rečeno - visoko nasičen z učno uspešnostjo pri slovenskem jeziku (ocena iz slovenščine v preteklem šolskem letu in zadnja skupna ocena iz slovenščine), srednje pa s samopodobo na področju verbalnih sposobnosti (SDQ 2), akademsko samopodobo (SDQ 3) in splošno učno uspešnostjo. Povezanost s samopodobo na področju matematičnih sposobnosti je negativna. Učenci, ki imajo, denimo, šibkejšo samopodobo na področju verbalnih sposobnosti, verjetno razvijejo trdno samopodobo na področju matematičnih sposobnosti, a seveda pod pogojem, da so pri matematičnih predmetih uspešni. Glede na to, da je akademska samopodoba nižje nasičena s faktorjem matematičnih sposobnosti kot s faktorjem verbalnih sposobnosti (tu je nasičenost srednja), je mogoče sklepati, da se akademska samopodoba bolj povezuje s samopodobo na področju verbalnih sposobnosti kot pa s samopodobo na področju matematičnih sposobnosti. Res pa je, da razlike v nasičenosti niso velike.

Ta dimenzija pa se ne povezuje z emocionalnimi vidiki samopodobe. Tako kot pri faktorju matematičnih sposobnosti so tudi pri faktorju verbalnih sposobnosti povezanosti s čustvenimi vidiki samopodobe nizke. Zdi se, da lahko učenci kljub morebitnim splošnim psihičnim napetostim, manjvrednostnim občutkom itd. (OSIQ 2, SDQ 12) oblikujejo relativno visoko samopodobo na področju verbalnih sposobnosti. Podobno je tudi s povezanostjo med socialnimi vidiki samopodobe in samopodobo na področju verbalnih sposobnosti. Nasičenosti socialnih odnosov (OSIQ 4), odnosov z vrstniki istega spola (SDQ 7) in z vrstniki nasprotnega spola (SDQ 8) resda niso negativne tako kot pri faktorju matematičnih sposobnosti, vendar so

nizke. Lahko bi rekli, da se socialna samopodoba ne povezuje s samopodobo na področju verbalnih sposobnosti. Tako je videti, da je tudi samopodoba na področju verbalnih sposobnosti specifični vidik samopodobe.

Zdi se, da so področja samopodobe, ki so nasičena s faktorjema matematičnih in verbalnih sposobnosti, sestavljena iz tistih opisov samega sebe, ki so vrednostno bolj nevtralni (Lamovec, 1994), področja samopodobe, ki so nasičena s faktorjem pozitivne samopodobe, pa zajemajo predvsem vrednostne sodbe o samem sebi. Naša hipoteza se ujema s predpostavko Lamovčeve, ki pravi, da samopodobo oz. "...pojem sebe lahko sestavljajo tudi čisti opisi, ki so vrednostno nevtralni, samospoštovanje pa vedno vključuje vrednostno sodbo o sebi." (Lamovec, 1994, 65). Od tod je moč sklepati, da sta samopodoba, ki se nanaša na področja matematičnih sposobnosti, in samopodoba, ki se nanaša na področja verbalnih sposobnosti, tista sestavna dela posameznikove samopodobe, ki sta bolj kognitivno naravnana. Samospoštovanje, telesna samopodoba, emocionalna, prilagoditvena in deloma tudi socialna samopodoba, ali na kratko, pozitivna samopodoba - pa spadajo med tiste vidike samopodobe, ki jim je mogoče pripisati predvsem emocionalni primat.

S to predpostavko se ujema tudi osnovna definicija samopodobe, po kateri je samopodoba množica odnosov, ki jih posameznik - zavestno ali nezavedno - vzpostavlja do samega sebe. Vanje vstopa postopoma, s pomočjo predstav, občutij, vrednotenj, ocen samega sebe, svojih tipičnih socialnih naravnosti in ravnanj itd., ki jih - najprej preko prvotnega objekta, t.j. matere, nato preko širšega družbenega okolja (šole) - razvija že od rojstva dalje (Nastran-Ule, 1994). S takšno organizirano celoto pojmovanj, stališč, sposobnosti, doživljanj itd. uravnava in usmerja svoje ravnanje (Musek, 1992) ter povezuje svoj vrednostni sistem z vrednostnim sistemom ožjega in širšega družbenega okolja. V psihičnih vsebinah, kot so vrednote, ocene in doživljanja sebe kot osebe, ki se ceni, spoštuje, čuti enako sposobnega kot drugi ljudje (samospoštovanje, SDQ 13), ki je zadovoljna s svojim načinom življenja, sproščena, srečna itd. (OSIQ 2, SDQ 12), ki z zadovoljstvom opaža svoje telesne spremembe in je na svoje telo ponosna (OSIQ 3), torej ni težko prepoznati emocionalne naravnosti, v pojmovanjih, mislih o sebi, sposobnostih na področju matematike (SDQ 1) in verbalnega izražanja (SDQ 2), ki si jih posameznik pripisuje, pa kognitivnega primata.

Tako se zdi, da so za preizkušance osrednjega pomena njihovo samospoštovanje, telesni, emocionalni in prilagoditveni vidiki samopodobe,

deloma tudi njeni socialni vidiki samopodobe. Čim bolj so preizkušanci zadovoljni s svojim zunanjim videzom, telesno privlačnostjo (OSIQ 3, SDQ 6), čim bolj se počutijo mirni, sproščeni in zadovoljni s samim seboj, čim bolj znajo premagati občasnó potrtost (OSIQ 2, SDQ 6), čim bolj se zavedajo, da ne morejo ugajati prav vsem ljudem (OSIQ 10) in zaradi tega nimajo težav z vstopanjem v odnose z vrstniki istega ali nasprotnega spola (OSIQ 4, SDQ 8), tem bolj razvijejo pozitiven odnos do samega sebe, tako da se cenijo, spoštujejo in vrednotijo kot osebe, ki so prav tako sposobne kot večina drugih, na nekaterih področjih pa določene ljudi celo prekašajo. Nasprotno pa je videti, da samopodoba na področju matematičnih sposobnosti in samopodoba na področju verbalnih sposobnosti ne prispevata bistveno k pozitivni samopodobi, čeprav sta za preizkušance prav tako zelo pomembni. Videti je torej, da nizka učna uspešnost pri določenem predmetu omaja le akademske vidike samopodobe, ki se nanašajo na ustrezen predmet, ne pa splošnega samospoštovanja. Tudi emocionalni, telesni, prilagoditveni in socialni vidiki samopodobe ostajajo nespremenjeni zaradi nižje učne uspešnosti na specifičnem področju. Mnoge raziskave in izkušnje iz vsakdanje svetovalne prakse v institucionalnem izobraževanju pa kažejo, da se nemalokrat pojavita hkrati nizka učna uspešnost in nizko samospoštovanje. Sklepamo, da dejavniki nizke učne uspešnosti niso pogojeni zgolj situacijsko, temveč jih gre iskati že v zgodnjem obdobju posameznikovega razvoja, saj se nizka učna uspešnost povezuje z negativnimi vrednostnimi samoocenami, ki jim posameznik pripisuje osrednji pomen.

Posameznik pa lahko izoblikuje tudi t.i. lažno samospoštovanje (Gbatí, 1988) ali obrambno samospoštovanje (Lamovec, 1994). Lamovčeva navaja, da povzročajo nekaterim posameznikom občutja neuspeha toliko tesnobe, da se hočejo neuspehu na vsak način izogniti oziroma mu zmanjšati pomen. Tako postopoma razvijejo lažno obliko samospoštovanja, ki je nemalokrat pretirano visoka in ohranja iluzorni občutek neranljivosti za neuspeh. Na podlagi rezultatov dane študije je nemogoče sklepati o obstoju lažnega samospoštovanja med nekaterimi preizkušanci, saj ni bil uporabljen ustrezen instrumentarij za merjenje lažnega samospoštovanja oziroma za merjenje obrambnih mehanizmov. Lažno samospoštovanje meri, denimo, francoski *Le questionnaire sur l'estime de soi* (1984, po Gbatí 1988), obrambne mehanizme pa Kellermanov Vprašalnik življenjskega stila (Lamovec, Bele-Potočnik, Boben, 1990). Opozoriti želimo le na dejstvo, da danih rezultatov ne gre interpretirati enoznačno. V prihodnjih podobnih raziskavah bi bilo koristno upoštevati tudi dimenzijo lažnega samospoštovanja, ki bi - v povezavi z drugimi področji samopodobe in samospoštovanja - odkrivala, katera področja samopodobe pri

posamezniku niso dovolj visoka, da bi lahko pripomogla k zdravemu samospoštovanju in omogočala razvoj specifičnih svetovalnih ali psihoterapevtskih tehnik za razvijanje specifičnih področij samopodobe.

Tretji faktor je dobil ime po specifični vrsti anksioznosti, ki se nanaša na tesnobo, ki jo doživlja posameznik ob stvarnem ali namišljenem soočanju z izpitno situacijo (Spielberger, 1970, po Lamovec, 1988) - faktor testne anksioznosti. S tem faktorjem ni visoko nasičeno nobeno področje samopodobe. Mnoge raziskave (Burns, 1979) so ugotavljale povezanost med samopodobo in anksioznostjo, ki se ne nanaša neposredno na preverjanje znanja. Pokazale so, da je zveza med njima obratno sorazmerna: čim bolj ima posameznik izoblikovano pozitivno samopodobo (in visoko samospoštovanje), tem nižja je njegova stopnja anksioznosti. Vendar pa zveza med omenjenima pojavoma ni vzročno posledična, saj ni mogoče z gotovostjo trditi, da je nekdo, denimo, tesnoben zaradi neustrezne samopodobe, drugi pa se ne ceni dovolj zato, ker že dalj časa doživlja močna občutja anksioznosti. Sklepamo lahko le, da je korelacija med njima negativna (Lamovec, 1994).

Glede na to, da ta raziskava ugotavlja povezanost med samopodobo in povsem določeno vrsto anksioznosti, ki jo Spielberger imenuje testna anksioznost, ni pričakovati visokih negativnih nasičenj splošne samopodobe in samospoštovanja s faktorjem testne anksioznosti. Ugotovili pa smo, da so z njim negativno nasičena druga področja. Kot rečeno, zaznamo rahla negativna nasičenja zlasti s samopodobo na področju matematičnih sposobnosti (SDQ 1), pri obvladovanju zunanjega sveta (OSIQ 9) in samopodobi, ki je značilna za področje spolnega vedenja (OSIQ 7).

Tako se zdi, da čim bolj ima učenec negativno samopodobo na področju matematičnih sposobnosti (SDQ 1), čim težje se spopada z zahtevami okolja in prihajajočega zrejšega življenjskega obdobja in čim manj se ceni (OSIQ 9), tem močnejša je njegova tesnoba ob preverjanju znanja (TAIVS, SKRB, EMOC). Zanimivo je, da se rahlo povezuje s testno anksioznostjo tudi spolna samopodoba (OSIQ 7). Seveda pa je treba upoštevati, da so negativne nasičenosti samopodobe, ki se nanaša na področje matematičnih sposobnosti (SDQ 1), prilagoditvene in spolne samopodobe, nizke. Gibljejo se med -0.2083 (OSIQ 7) in -0.2431 (SDQ 1). Skorajda ničelna nasičenost samopodobe na področju verbalnih sposobnosti s faktorjem testne anksioznosti (-0.002) pa napotuje na sklep, da podoba, ki jo ima učenec o sebi na področju govornega in pisnega izražanja v maternem jeziku, ni povezana s tesnobo, ki jo doživlja

ob preverjanju znanja iz slovenščine (Kobal-Palčič, 1995b). Zanimarjive nasičenosti posameznih spremenljivk učne uspešnosti (tabela 2) ter statistično nepomembne korelacije med testno anksioznostjo in posameznimi spremenljivkami učne uspešnosti napotujejo na sklep, da stopnja anksioznosti, ki jo preizkušanci doživljajo ob preverjanju znanja, ne vpliva na njihovo učno uspešnost.

Peti faktor, ki smo ga ekstrahirali s faktorško analizo, smo imenovali faktor moralne samopodobe. "Moralo v psihologiji pojmuje kot del kulturno-vrednotnega sistema v danem prostoru in času, ki se je izoblikoval v toku antropogeneze. Pri posamezniku se kaže v njegovih vrednotah, ocenjevanju sebe in drugih v okviru družbenih odnosov ter v njegovem vedenju v konkretnih družbenih situacijah." (Zupančič, 1994, 155-156). Moralna samopodoba pa je v Offerjevi in Sabshinovi (1974) teoriji skupaj s socialno samopodobo in samopodobo, ki se nanaša na mladostnikove študijske in poklicne cilje, eno izmed petih glavnih področij, ki oblikujejo mladostnikovo samopodobo. Avtorja imenujeta to področje socialno sebstvo.

V naši raziskavi sta - kot že rečeno - s faktorjem moralnega vidika samopodobe visoko nasičeni dve področji samopodobe: tista, ki zajema iskrenost in zanesljivost (SDQ 11), in tista, ki zajema moralne vrednote preizkušancev (OSIQ 5). Z njim je visoko nasičen tudi robustni faktor osebnosti (Musek, 1994a), ki ga Harary (1991) imenuje medosebni osebnostni slog. Čim raje preizkušanci pomagajo prijateljem v stiski, čim bolj jim je v sodelovanju z drugimi pomemben pozitiven odnos z njimi v nasprotju s tekmovalnostjo in zmago, čim bolj se izogibajo šalam, s katerimi bi lahko prizadeli druge, itd. (OSIQ 5), tem bolj imajo izoblikovano mnenje o sebi kot o zanesljivi, resnicoljubni, načelni, pošteni, iskreni osebi - na kratko - moralni osebi (SDQ 11). Pri tem se zdi, da moralni vidik samopodobe odraža tudi t.i. prosocialne vidike osebnosti (Musek, 1994 c), saj se povezujejo z dejanji, kot so: pomoč, sodelovanje, skrb za drugega, delitev itd.

Naši rezultati se v mnogočem ujemajo z rezultati Muskovih raziskav, ki jih najdemo v knjigi *Psihološki profil Slovencev* (1994). Avtor raziskuje sicer sorodno, a vendarle drugačno področje - osebnostne lastnosti. Seveda uporablja tudi drugačen instrumentarij, denimo, Eysenckov osebnostni vprašalnik, Catellov vprašalnik osebnosti itd., ki pa je v nekaterih značilnostih primerljiv z našimi instrumenti, s katerimi merimo različne vidike samopodobe. Tudi njegov vzorec se v marsičem razlikuje od našega; naši preizkušanci so npr. v povprečju mnogo mlajši od preizkušancev v Muskovih

raziskavah. Ob skrbnem upoštevanju metodoloških in vzorčnih razlik pa je vendarle mogoče potegniti nekatere vzporednice, četudi bolj splošne, in sklepati, kje in zakaj prihaja do določenih skladnosti. Ob tem nas zanima predvsem povezava med osebnostnimi narodnostnimi avtostereotipi Slovencev in Francozov ter individualno samopodobo slovenskih in francoskih preizkušancev, ki smo jih zajeli v pričujoči raziskavi. Delovanje samopodobe je namreč eden izmed pomembnih dejavnikov, ki omogoča nastanek in delovanje stereotipov, ti pa povratno ustvarjajo in stabilizirajo podobo o sebi (Musek, 1994a).

Musek (1994a) se v omenjeni knjigi, v kateri obravnava tudi osebnostne faktorje, ki jih meri Cattellov vprašalnik, dotika t.i. G faktorja. To je faktor, ki odraža visoko ali nizko moč nadjaza in se povezuje z osebnostnimi potezami, kot so vestnost, vztrajnost, zanesljivost, poštenost, ravnanje v skladu z moralnimi pravili, iskrenost itd. Avtor ugotavlja, da se G faktor pozitivno povezuje z učno uspešnostjo in storilnostjo. Od tod bi pričakovali, da bosta s faktorjem moralne samopodobe pozitivno nasičeni - poleg visokih pozitivnih nasičenj moralne samopodobe (OSIQ 5) ter iskrenosti in zanesljivosti (SDQ 11), ki faktor opredeljujeta -, še najmanj dve spremenljivki: področje samopodobe, ki se nanaša na splošno učno uspešnost in delovni osebnostni slog. Res je tako. Rezultati kažejo, da je s faktorjem moralnega vidika samopodobe srednje nasičen delovni slog (RU), zmerno nizko pa akademska samopodoba (SDQ 3).

Tudi korelacije med moralno samopodobo (OSIQ 5) in akademsko samopodobo (SDQ 3), med moralno samopodobo in delovnim osebnostnim slogom (OR), med iskrenostjo in zanesljivostjo (SDQ 11) in akademsko samopodobo ter med iskrenostjo in zanesljivostjo in delovnim osebnostnim slogom se gibljejo med zmerno nizkimi in srednjimi statističnimi pomembnostmi. Zanimivo je, da je najvišja statistično pomembna korelacija, ki sodi v kategorijo srednjih korelacij, korelacija med iskrenostjo in zanesljivostjo (SDQ 11) in akademsko samopodobo (SDQ 3). Zdi se, da so tisti preizkušanci, ki so v svojem vedenju do drugih prosocialno naravnani (OSIQ 5), ki se v splošnem opisujejo kot vestne, resnicoljubne, načelne, poštene itd. osebe (SDQ 11), tudi storilnostno naravnani. Ta osebnostna lastnost se izkazuje v njihovi osredotočenosti na problem, temeljitosti, uspešnosti, natančnosti in zanesljivosti (OR). Tudi njihova akademska samopodoba je razmeroma visoka: do šolskih predmetov nimajo odklonilnega odnosa, saj menijo, da so v šoli relativno uspešni, učno snov osvojijo brez večjih težav itd. (SDQ 3). Učna uspešnost pa z moralnim vidikom

samopodobe ni povezana. Nizko statistično pomembno korelacijo najdemo le med iskrenostjo in zanesljivostjo (SDQ 11) in zadnjo skupno oceno iz matematike (MAT). Glede na to, da je zadnja skupna ocena iz matematike le ena izmed sestavin spremenljivke učne uspešnosti, iskrenost in zanesljivost pa ena izmed sestavin faktorja moralnega vidika samopodobe, ni mogoče sklepati, da bi bila učna uspešnost v matematiki pomembno povezana z moralnim področjem samopodobe.

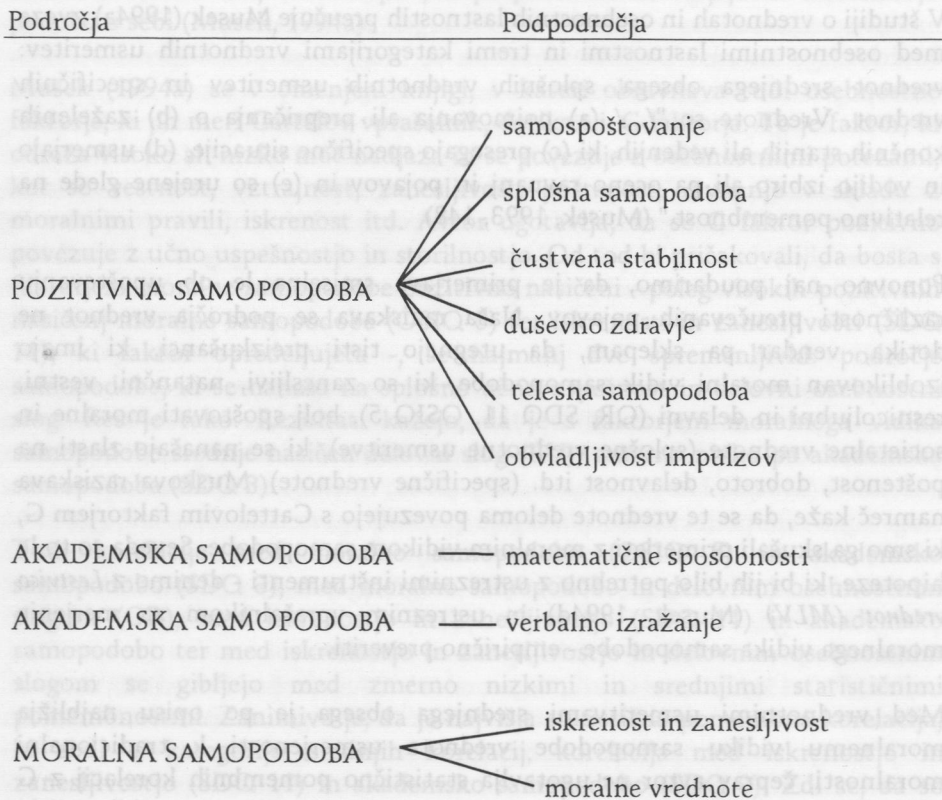
V študiji o vrednotah in osebnostnih lastnostih preučuje Musek (1994a) zveze med osebnostnimi lastnostmi in tremi kategorijami vrednotnih usmeritev: vrednot srednjega obsega, splošnih vrednotnih usmeritev in specifičnih vrednot. Vrednote so "/.../ (a) pojmovanja ali prepričanja o (b) zaželenih končnih stanjih ali vedenjih, ki (c) presegajo specifične situacije, (d) usmerjajo in vodijo izbiro ali pa oceno ravnanj in pojavov in (e) so urejene glede na relativno pomembnost." (Musek, 1993, 148)

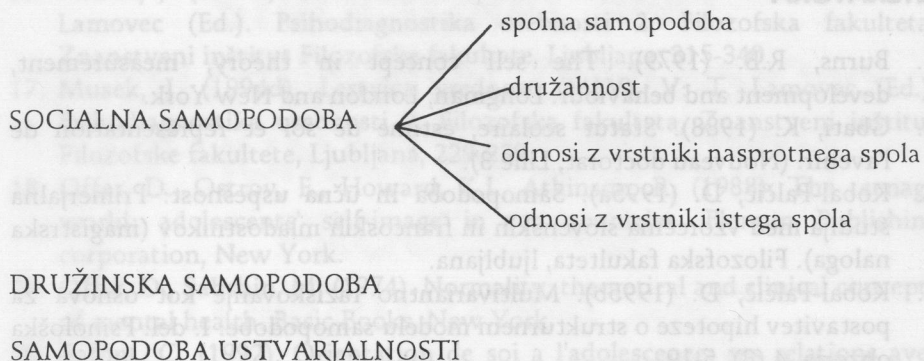
Ponovno naj poudarimo, da je primerjava smiselna le ob upoštevanju različnosti preučevanih pojavov. Naša raziskava se področja vrednot ne dotika, vendar pa sklepam, da utegnejo tisti preizkušanci, ki imajo izoblikovan moralni vidik samopodobe, ki so zanesljivi, natančni, vestni, resnicoljubni in delavni (OR, SDQ 11, OSIQ 5), bolj spoštovati moralne in societalne vrednote (splošne vrednotne usmeritve), ki se nanašajo zlasti na poštenost, dobroto, delavnost itd. (specifične vrednote). Muskova raziskava namreč kaže, da se te vrednote deloma povezujejo s Cattellovim faktorjem G, ki smo ga skušali primerjati z moralnim vidikom samopodobe. Seveda so to le hipoteze, ki bi jih bilo potrebno z ustreznimi inštrumenti - denimo z *Lestvico vrednot (MLV)* (Musek, 1994d) in ustreznim vprašalnikom za merjenje moralnega vidika samopodobe - empirično preveriti.

Med vrednotnimi usmeritvami srednjega obsega je po opisu najbližja moralnemu vidiku samopodobe vrednota usmerjenosti k tradicionalni moralnosti, čeprav avtor ne ugotavlja statistično pomembnih korelacij z G faktorjem. Meni pa, da je usmerjenost k moralnosti višja pri moških. Ali bi lahko sklepali, da imajo moški tudi bolj izražen moralni vidik samopodobe? Rezultati pričujoče raziskave odgovarjajo deloma pritrdilno. Pritrdilno zato, ker kažejo, da je nasičenost spola s faktorjem moralnega vidika samopodobe negativna (to pomeni, da je pri moških ta vidik bolj izrazit), deloma pa zato, ker je ta nasičenost le rahla. Ugotovili pa smo (Kobal-Palčič, 1995b), da med moralno samopodobo (OSIQ 5) in spolom, med iskrenostjo in zanesljivostjo (SDQ 11) in spolom ter med medosebnim slogom (ZE), ki se dotika zlasti

prosocialnega vidika osebnosti, in spolom ni statistično pomembnih korelacij. Zato ne moremo sklepati, da je pri moških preizkušancih moralni vidik samopodobe bolj izrazit.

Na podlagi omenjenih rezultatov predpostavljamo naslednji model samopodobe, ki bi ga bilo koristno empirično preveriti (slika 1).

Slika : Hipotetična struktura samopodobe

Glavna področja so: pozitivna samopodoba, samopodoba, ki se nanaša na matematične sposobnosti, samopodoba, ki se nanaša na verbalno izražanje, moralna samopodoba, socialna samopodoba, samopodoba, ki se nanaša na družinske odnose, in samopodoba, ki se nanaša na mladostnikovo ustvarjalnost. Nekatera področja samopodobe se delijo na podpodročja: pozitivna samopodoba zajema samospoštovanje, pozitivno razpoloženje in čustveno stabilnost, značilnost duševnega zdravja, obvladljivost vzgibov in telesno samopodobo. Moralno samopodobo sestavljajo iskrenost in zanesljivost ter moralne vrednote, socialno samopodobo pa samopodoba, ki se nanaša na spolno vedenje in družabnost. O socialni samopodobi smo sklepali iz osmega ekstrahiranega faktorja, ki smo ga v prvem delu članka poimenovali faktor ekstravertiranosti. V model pa smo zajeli - kot posebna področja samopodobe - tudi družinsko samopodobo in samopodobo ustvarjalnosti, o katerih sklepamo na podlagi devetega faktorja - družinskega vidika samopodobe - in enajstega faktorja - ustvarjalnosti. Menimo, da posamezna področja v modelu niso hierarhično urejena, temveč so si drugo z drugim v razmeroma enakovrednem položaju, kar pa je vsekakor potrebno raziskati.

LITERATURA

1. Burns, R.B. (1979). *The self concept in theory, measurement, development and behaviour*. Longman, London and New York.
2. Gbati, K. (1988). *Statut scolaire, estime de soi et représentation de l'avenir*. (Nouveau doctorat, Lille 3).
3. Kobal-Palčič, D. (1995a). *Samopodoba in učna uspešnost: Primerjalna študija med vzorcema slovenskih in francoskih mladostnikov (magistrska naloga)*. Filozofska fakulteta, Ljubljana.
4. Kobal-Palčič, D. (1995b). *Multivariantno raziskovanje kot osnova za postavitev hipoteze o strukturnem modelu samopodobe: I. del*. Psihološka obzorja, 4 (3), 5-19.
5. Koudou, K.R. (1991). *Pratiques éducatives et développement moral. Une étude psychogénétique et différentielle de l'appropriation des valeurs et de l'estime de soi chez l'enfant et l'adolescent ivoiriens de 6 à 16 ans*. (Doctorat d'état, Toulouse, 2).
6. Lamovec, T. (1988). *Priročnik za psihologijo motivacije in emocij*, Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo, Ljubljana.
7. Lamovec, T. (1994). *Samospoštovanje*. V: T. Lamovec (Ured.) *Psihodiagnostika osebnosti 2*. Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana, 61-73.
8. Lamovec, T., Bele-Potočnik, Ž., Boben, D. (1990). *ŽS: Vprašalnik življenjskega stila in obrambni mehanizmi*. Center za psihodiagnostična sredstva, Ljubljana.
9. Marsh, H.W., O'Neill, R. (1984). *Self description questionnaire III: The construct validity of multidimensional self-concept ratings by late adolescents*, *Journal of Educational Measurement*. 21 (2), 153-174.
10. Monteil, J.M. (1993). *Soi & le contexte: Constructions autobiographiques, insertions sociales, performances cognitives*. Armand Colin, Paris.
11. Musek, J. (1992). *Struktura jaza in samopodobe*. *Anthropos* 24: III-IV, 59-79.
12. Musek, J. (1993). *Znanstvena podoba osebnosti*. EDUCY, Ljubljana.
13. Musek, J. (1994a). *Psihološki portret Slovencev*, *Znanstveno in publicistično središče*, Ljubljana.
14. Musek, J. (1994b). *Osebnost in vrednotne usmeritve*. *Psihološka obzorja* 3 (1), 13-28.
15. Offer, D. (1969). *The psychological world of the teenager*. Basic Books, New York.

16. Musek, J. (1994c). Prosocialni in proindividualni vidik osebnosti. V: T. Lamovec (Ed.). Psihodiagnostika osebnosti 2. Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana, 315-340.
17. Musek, J. (1994d). Lestvica vrednost (MLV). V: T. Lamovec (Ed.). Psihodiagnostika osebnosti 2. Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana, 229-239.
18. Offer, D., Ostrov, E., Howard, K.I., Atkinson, R. (1988). The teenage world: adolescents' self-image in ten countries. Plenum Publishing corporation, New York.
19. Offer, D., Sabshin, M. (1974). Normality: theoretical and clinical concepts of mental health. Basic Books, New York.
20. Safont, C. (1992). Orientation de soi a l'adolescence: ses relations avec l'estime de soi et la competence sociale. (Lille-These).
21. Shavelson, R.J., Bolus, R. (1982). Self-concept: The interplay of theory and methods. *Journal of Educational Psychology*. 74 (1), 3-17.
22. Zupančič, M. (1994). Socialna in moralna zrelost. V: T. Lamovec (Ured.) Psihodiagnostika osebnosti 2. Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana, 153-204.

THE BASIC PREMISES OF THE MODEL

This paper aims to present a theory which has been proposed by Demetriou and his colleagues (Demetriou, Efklides, & Platsidou, 1993a) with the aim to offer a comprehensive interpretation of the structure, the functions and the development of the human mind which is more congruent with empirical evidence than other alternative theories of cognitive development. Like any other theory of cognitive development, this theory deals with three fundamental questions regarding the human mind. Specifically, it aims to highlight (i) the structural organization of our cognitive system, (ii) how it develops with age, and (iii) which mechanisms are responsible for the kind of structures and the developmental patterns we observe. This theory is one among several alternative theories of cognitive development which were proposed after the fall of the Piagetian paradigm (i.e., Case, 1985, 1992; Fischer, 1980; Halford, 1993; Pascual-Leone, 1970).

